

Μνήμη
Θανάση Κ. Παπαχρίστου

Τόμος Ι

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Ε.Ε.
ΑΘΗΝΑ 2019

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΑΣΚΑΡΙΔΗΣ*

Είναι δυνατή η αποκατάσταση προσβολής
μη περιουσιακών συμφερόντων
με περιουσιακό τρόπο;

Α. Κατ' αποτέλεσμα υπέρμετρη εμπορευματοποίηση των μη περιουσιακών προσβολών**

Η αριστοτέλεια επιταγή για διορθωτική δικαιοσύνη είναι ο κύριος στόχος του Αστικού Δικαίου. Αυτή υλοποιείται με την αποκατάσταση της προκληθείσας βλάβης. Στο παρόν άρθρο εξετάζεται το ζήτημα του εάν και κατά πόσο είναι δυνατή η αποκατάσταση προσβολής μη περιουσιακών (ηθικών) συμφερόντων με περιουσιακό τρόπο.¹ Γίνεται κατ' αρχήν δεκτό ότι το σύστημα αστικού δικαίου στοχεύει στην αποκατάσταση περιουσιακών συμφερόντων και συνεπώς αποτιμητών σε χρήμα ζημιών (π.χ. βλάβη πράγματος).² Η προσβολή συλλογικών μη περιουσιακών συμφερόντων, όπως του περιβάλλοντος, κατά την θε-

* Δικηγόρος, Δ.Ν., Τακτικό Μέλος της Εθνικής Αρχής για την Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή.

** Την ανά χείρας δημοσίευση αποδίδω ως φόρο τιμής και ευγνωμοσύνης στον δάσκαλό μου Θανάση Κ. Παπαχρίστου. Με λόγια δυστυχώς δεν μπορώ να εκφράσω αυτά που χρωστάω σε αυτόν για την στήριξή του όχι μόνο πριν και μετά τις νομικές σπουδές μου στην Αθήνα, αλλά και την προτροπή του λίγους μήνες πριν τον θάνατό του να τολμήσω να αντικρούσω την κρατούσα θέση για την ηθική βλάβη. Η δημοσίευση αυτή ποτέ δεν θα έβγαινε στο φως χωρίς την δική του ενθάρρυνση.

1. Πρβλ. DEUTSCH, *Die Zwecke des Haftungsrechts*, JZ 1971, 244-248.

2. Βλ. σχετικά την ρήση του Ουλπιανού "Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem" (Dig. 1, 1, 1 § 2· Inst. 1, 1, 4 και ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*³ (2002), § 4 αρ. 6.

ωρία των συμφερόντων ανήκει στον χώρο του δημόσιου και όχι του ιδιωτικού δικαίου. Τίθεται ωστόσο το ερώτημα εάν θα μπορούσε να αξιωθεί η λήψη χρηματικού ποσού ως αποκατάσταση και για ένα ηθικό συμφέρον που έχει θιγεί, όπως για παράδειγμα, η προσβολή προσωπικότητας λόγω μόλυνσης του περιβάλλοντος από πετρελαϊκή εταιρεία.

Η κρατούσα θέση σε θεωρία³ και νομολογία⁴ είναι ότι μία τέτοια αποκατάσταση είναι δυνατή. Οι ακρότητες στις οποίες οδηγεί αυτή η προσπάθεια απάμβλυνσης του ψυχικού πόνου, μέσω της καταβολής χρηματικού ποσού, γίνονται εμφανείς με ορισμένα νομολογιακά παραδείγματα. Δικαιούχος αξίωσης χρηματικής ικανοποίησης κρίθηκε ο κυνηγός που έχασε τη διάθεση για κυνήγι λόγω του γεγονότος ότι κάποιος κυνηγούσε θήραμα σε απαγορευμένη κυνηγητική περίοδο⁵ ή σκότωσε ψάρια μέσω δυναμίτιδας ή ο ερασιτέχνης οδηγός που στερείται τη συμμετοχή σε αγώνες καρτ που είχε συμφωνήσει με φίλους του⁶ ή αυτός κατά του οποίου ασκήθηκε αναγκαστική εκτέλεση λόγω πλήρως εξοφληθέντος δανείου⁷. Επίσης δικαιούχος έχει κριθεί αυτός που στερείται τη γαμήλια δεξίωση επειδή ο ιδιοκτήτης της αίθουσας δεξιώσεων δεν δέσμευσε αρκετό χώρο ώστε να είναι δυνατή η υλοποίηση της δεξίωσης αυτής,⁸ αλλά και αυτός που υπέστη μείωση της σεξουαλικής τρυφερότητας και ικανότητας.

3. ΚΕΦΑΛΑΣ, *Το δικαίωμα της προσωπικότητας των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου* (1982), σ. 216 επ.· Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, *Το δικαίο της προσωπικότητας* (2012), σ. 380 επ. και Κ. ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ, *Φυσικό Πρόσωπο και Προσωπικότητα στον Αστικό Κώδικα* (2012), σ. 366 επ.

4. Ενδεικτικά βλ. ΑΠ 1178/2009 (αδημ.) και ΕφΘεσ 1809/1990 Αρμ 1990, 440-441.

5. Πρβλ. LG Nürnberg-Fürth VersR 1976, 646, 647.

6. OLG Hamm NJW 1998, 2292, 2293.

7. ΑΠ 1178/2009 (αδημ.) πρόκειται για την προσβολή δικηγόρου και επιδίκαση 2.000 Ευρώ ως ηθική βλάβη.

8. Πρβλ. OLG Saarbrücken NJW 1998, 2912 επ., αλλά και περαιτέρω OLG Brandenburg NJW-RR 2005, 253 επ. (διακοπή γαμήλιας δεξίωσης) και LG Görlitz SP 2001, 376 (ακύρωση εορτής μπύρας).

Σε επίπεδο συγκοινωνιακού δικαίου άξιες αναφοράς είναι δύο περιπτώσεις: Η πρώτη, του Εφετείου Θεσσαλονίκης με αριθμό 1809/1990⁹, κατά την οποία η πρόκληση εκδορών σε Ι.Χ. αυτοκίνητο σημαντικής αξίας από εξάχρονη προκαλεί ψυχικό πόνο και η οποία επέβαλε την απόδοση χρηματικού ποσού χάριν ηθικής ζημίας στο θύμα σε ύψος 8,6% επί της συνολικής ζημίας (δηλ. 5.000 δρχ. ηθική βλάβη επί 60.000 δρχ. συνολικής ζημίας). Η δεύτερη, του Ειρηνοδικείου Νικαίας,¹⁰ αφορά την επιβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης του ΟΑΣΑ έναντι επιβάτη του, ο οποίος απαίτησε από τον οδηγό λεωφορείου του οργανισμού να παρακάμψει το κανονισμένο δρομολόγιο λόγω διαδηλώσεων, πράγμα το οποίο αρχικά αρνήθηκε αυτός και ο σταθμάρχης αλλά τελικά πραγματοποίησε με καθυστέρηση σαράντα λεπτών (40'). Η καθυστέρηση αυτή κρίθηκε ως «παράνομη προσβολή της προσωπικότητας του ενάγοντος, στην εκδήλωση της, κατά τη δική του βούληση, διαθέσεως του ελεύθερου χρόνου του», διότι ο βλαφθείς επιβάτης τα σαράντα αυτά λεπτά «θα μπορούσε να τα περάσει όπως εκείνος επιθυμούσε, με άτομα γνωστά και αγαπητά σ' αυτόν και σε χώρους της επιλογής του».

Τα ως άνω παραδείγματα ακραίων θέσεων της νομολογίας θέτουν ένα ερώτημα ως προς την λειτουργία του θεσμού της ηθικής βλάβης, στο βαθμό που η ικανοποίησή της σε ακραίο βαθμό περιορίζει μοιραία την ελευθερία δράσης άλλων προσώπων, όπως στο προαναφερθέν παράδειγμα του οδηγού καρτ, ή ακόμα και την ικανοποίηση δημοσίων συμφερόντων, όπως στο τελευταίο παράδειγμα του επιβάτη ΟΑΣΑ. Το φαινόμενο αυτό μπορεί να αποφευχθεί με δύο τρόπους: είτε με μία στενότερη ερμηνεία των άρθρων 59 και 932 ΑΚ είτε με μία ριζική αλλαγή των διατάξεων αυτών.

9. ΕφΘεσ 1809/1990 Αρμ 1990, 440-441.

10. ΕιρΝικ 182/2000, ΝοΒ 2001, 678 επ. = ΤΝΠ Νόμος.

Β. Επιχειρήματα κατά της περιουσιακής αποκατάστασης μη περιουσιακών προσβολών

1. Η αδυναμία αποκατάστασης και το αλυσιτελές κοινωνικό αποτέλεσμα

Το βασικότερο επιχείρημα κατά της αποκατάστασης προσβολών μη περιουσιακών συμφερόντων με περιουσιακό τρόπο αποτελεί η αδυναμία επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση όσον αφορά στα μη περιουσιακά συμφέροντα. Η χρηματική αποκατάσταση, για παράδειγμα, της ζημίας που υπέστη μια επιχείρηση από αθέμιτο ανταγωνισμό, δεν μπορεί να επαναφέρει την επιχείρηση στο σημείο που θα βρισκόταν εάν δεν της είχε αφαιρέσει η ανταγωνιστική επιχείρηση ένα μεγάλο μέρος της αγοράς. Ακριβώς το ίδιο ισχύει και για την προσπάθεια αποκατάστασης προσβολών της τιμής, της σωματικής ή ψυχικής υγείας.

Η προσπάθεια μετατροπής, στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις, της κακής τύχης του θύματος σε καλή, συχνά δεν συμβάλλει στην - έστω επιδιωκόμενη- αποκαταστατική λειτουργία, διότι η μη περιουσιακή βλάβη δεν αποκαθίσταται. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, σε περίπτωση καταστροφής μελών θύματος τροχαίου, όπου πέρα από την κάλυψη θετικής ζημίας και διαφυγόντων κερδών, η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης δεν επαναφέρει την λειτουργικότητα των ποδιών ούτε την ψυχολογική ανάταση του θύματος.¹¹ Ακόμη εντονότερη είναι η μη αποκατάσταση αλλά και αδυναμία απάμβλυνσης του ψυχικού πόνου, όταν προσβάλλονται εκφάνσεις της προσωπικότητας που συνδέονται με το περιβάλλον. Η απόδοση χρηματικού ποσού (ως χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης) σε φυσικό πρόσωπο εξαιτίας ρύπανσης του περιβάλλοντος και εντεύθεν προσβολής της προσωπικότητάς του (άρθρο 57 ΑΚ) δεν συμβάλλει σε καμία περίπτωση στην απάμβλυνση του ψυχικού πόνου του θύματος, όταν αυτό διαθέτει το αντίστοιχο χρηματικό ποσό όχι προς αποκατάσταση του περιβάλλοντος αλλά συχνά σε αντίθετο σκοπό, π.χ. την

11. Βλ. σχετικά ΑΠ 91/2017, ΤΝΠ Νόμος.

αγορά αυτοκινήτου.

Μερίδα της θεωρίας έχει ταχθεί κατά της αποκατάστασης μη περιουσιακών ζημιών με χρηματικό τρόπο διότι έτσι ενισχύεται η ευθιξία του κοινωνικού συνόλου. Ο συγγραφέας και πρακτικός φιλόσοφος *Lou Marinoff*, ο οποίος κατ' ουσίαν απορρίπτει την έννοια της ηθικής βλάβης, έχει δηλώσει: «Στις ημέρες μας, οι άνθρωποι προσβάλλονται από μόνοι τους, μετά κατηγορούν άλλους ότι τους έβλαψαν και το σύστημα τους υποστηρίζει με πολιτικές που υποσκάπτουν τις ατομικές ελευθερίες. Ακόμη χειρότερα, το σύστημα ενισχύει τη σύγχυση ανταμείβοντας χρηματικά τους ανθρώπους που προσβάλλονται. Δεν είναι να απορεί κανείς που όλοι προσέχουν πού πατάνε ή κρατούνται μακριά από τα πάντα».¹² Ο ίδιος θεωρεί ότι εάν ένα φυσικό πρόσωπο προσβάλλεται ή όχι από τη συμπεριφορά κάποιου άλλου, αυτό αποτελεί ουσιαστικά προσωπική και εσωτερική του υπόθεση. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο προαναφερθείς καθηγητής του *City College* της Νέας Υόρκης, «εάν κάποιος ή κάτι σας προσβάλλει είστε σίγουρα συννεφρικός στην προσβολή» και προσθέτει «Γιατί; Διότι προσβληθήκατε».¹³

Στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού ο *Egon Lorenz*, αν και νομικός, θα συμφωνούσε με τον πρακτικό φιλόσοφο, στο βαθμό που υποστηρίζει ότι η «θεραπεία της συναισθηματικής προσβολής» μπορεί να συνιστά μόνο μια αντανάκλαστική συνέπεια και όχι το σκοπό της χρηματικής ικανοποίησης ηθικής βλάβης.¹⁴ Όπως ορθά ο ίδιος τονίζει, δεν είναι δυνατό τα δικαστήρια να μελετήσουν σε βάθος τη δομή μιας προσωπικότητας ώστε να αποτιμήσουν το μέγεθος της συναισθηματικής βλάβης και στη συνέχεια το ύψος της χρηματικής ικανοποίησης.¹⁵ Δεν μπορεί να υποστηριχθεί –κατά τον ίδιο– ότι «η μεγάλη προσβολή ισούται με βαριά συναισθηματική βλάβη και η μικρή προσβολή ισούται με μικρή συναισθηματική βλάβη», γιατί ο βαθμός συναισθηματικής βλάβης δεν είναι συνάρτηση της εξωτερικής προσβολής,

12. Πλάτωνας, *όχι Πρόζακ* (2002), σ. 86-87.

13. L. MARINOFF, *Πλάτωνας, όχι Πρόζακ* (2002), σ. 86.

14. LORENZ, *Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld"* (1981), σ. 43.

15. LORENZ, *Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld"* (1981), σ. 53.

αλλά της εσωτερικής δομής μιας προσωπικότητας.¹⁶ Για τον λόγο αυτό εξ άλλου, στον Ακουϊλιο Νόμο υπήρχε ρύθμιση που όριζε ότι «σώμα ελεύθερο ου διατιμάται».¹⁷

2. Το ανεκτίμητο των μη περιουσιακών συμφερόντων

Η ελληνική έννομη τάξη¹⁸ οδηγείται στο εννοιολογικά οξύμωρο αποτέλεσμα, να προσπαθεί να αποτιμήσει χρηματικά «την μη αποτιμητή σε χρήμα ζημία»¹⁹. Αυτή η αντίφαση δεν είναι μόνο εννοιολογική αλλά και λεκτική. Ενώ γίνεται λόγος για ηθική βλάβη, ήτοι για βλάβη μη περιουσιακού χαρακτήρα, εντούτοις η ικανοποίησή της γίνεται περιουσιακά και όχι ηθικά όπως θα ανέμενε κανείς. Ακόμα και αναφερόμενος στη θεωρία ως ορισμός της ηθικής βλάβης εμφανίζει την προαναφερθείσα αντίφαση όταν δέχεται ότι «η ηθική βλάβη είναι η προσβολή των ανεπιδέκτων χρηματικής αποτιμήσεως εννόμων αγαθών»²⁰. Οι ερμηνευτικές αυτές αντιθέσεις οδήγησαν τον καθηγητή Ι. Καρακώστα στο συμπέρασμα ότι «το μέτρο της χρηματικής ικανοποίησεως προσδιορίζεται από τις συγκεκριμένες μελλοντικές δαπάνες, στις οποίες πρέπει να υποβληθεί ο παθών, προκειμένου να επιτύχει την εξάλειψη ή άμβλυνση των ηθικών συνεπειών της προσβολής της προσωπικότητάς του»²¹. Την θέση αυτή ορθά έχει επικρί-

16. LORENZ, *Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld"* (1981), σ. 54.

17. D. 9,3,7 = Βασ. 60.4.7 και D. 9.1.3. = Βασ. 60.2.3.

18. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Γενικό Ενοχικό* (2004) § 8 αρ. 61-63. Πρβλ. και ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ, *Η προστασία της προσωπικότητας και το άρθρο 299 ΑΚ*, ΤοΣ 1981, 42, 44-45, όπου αναφέρει το «αντιφατικό της επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης για ζημία χωρίς περιουσιακό χαρακτήρα» με παραπομπές στη γαλλική θεωρία, αν και κατ' αποτέλεσμα δέχεται την χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης.

19. ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος* (2015) § 61 αρ. 13. Πρβλ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟ, *Γενικό Ενοχικό* (2004) § 8 αρ. 61 και ΚΟΡΝΗΛΑΚΗ, *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι* (2012), σ. 645-650 αρ. 4. Κατά της ρευστοποίησης της περιουσιακής ζημίας και ο LORENZ, *Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld"* (1981), σ. 60-61.

20. Π. ΦΙΛΙΟΣ, *Ενοχικόν Δίκαιον Ειδικόν Μέρος*, 1974-1978, 685. Έτσι και ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*, ό.π.

21. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, *Προσωπικότητα και Τύπος*, 3^η έκδοση, 2000, 252 επ.

νει ο αρεοπαγίτης Ρήγας²², διότι δεν πρέπει να εντάξουμε την μελλοντική περιουσιακή ζημία στην ηθική βλάβη. Ο τελευταίος μάλιστα δίνει μια ελπίδα ανατροπής των προαναφερθέντων αντιφάσεων τονίζοντας πως το ίδιο το Ανώτατο Ακυρωτικό δεν θεωρεί αποτιμητή την ηθική βλάβη²³, γεγονός που αποτελεί εφιαλτήριο για την ανατροπή της πάγιας προσπάθειας αποτίμησής της.

Ορθότερη είναι η θέση του Μανιατόπουλου²⁴, αλλά και της γαλλικής θεωρίας²⁵ για το ανεκτίμητο της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας του ανθρώπου. Οι μη περιουσιακές αξίες, όπως οι προαναφερθείσες, η τιμή ή η προσβολή του περιβάλλοντος, μπορούν να αποκατασταθούν μόνο με αντισταθμιστικά μέτρα, μέτρα δηλαδή ίδιας (μη περιουσιακής) φύσης. Υπέρ της θέσης αυτής τάσσεται και ο ελβετικός Αστικός Κώδικας, στα άρθρα 47 και 49 του οποίου αναγνωρίζεται η αποκατάσταση της επελθούσας ζημίας (περιουσιακής και μη) για κάθε προσβολή της προσωπικότητας («των προσωπικών σχέσεων» κατά τον Ελβετικό Κώδικα Ενοχών) με άλλους τρόπους, πλην της χρηματικής ικανοποίησης, ή και μαζί με αυτή.²⁶

22. ΡΗΓΑΣ, Εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας και αναιρετικός έλεγχος της εφαρμογής της ΑΚ 932, Δίκη 2009, υπ. 10.

23. ΡΗΓΑΣ, Εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας και αναιρετικός έλεγχος της εφαρμογής της ΑΚ 932, Δίκη 2009, 789-810.

24. ΜΑΝΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ασφαλιστική Υποκατάσταση (1954), σ. 54.

25. RIPERT, *Le prix de la douleur*, D. 1948, chr. 1 και ESMEIN, *La commercialisation du dommage moral*, D. 1954, chr. 113.

26. Βλ. περαιτέρω πληροφορίες για την προστασία της προσωπικότητας και την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης στο Ελβετικό Δίκαιο ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ, *Η προστασία της προσωπικότητας και το άρθρο 299 ΑΚ*, ΤοΣ 1981, 42, 46· ΠΛΑΓΙΑΝΝΑΚΟΥ, *Το δικαίωμα επί της ίδιας προστασίας της προσωπικότητας*, ΕΛΛΔνη 1996, 100 επ. και ΠΑΤΕΡΑΚΗ, *Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης*² (2001), 22-25· βλ. από την ελβετική βιβλιογραφία JÄGGI, *Fragen des Privatrechtlichen Schutzes der Persönlichkeit*, ZSR 1960, τ. 79, 133a επ. και κυρίως 169, καθώς και TUOR – SCHNYDER, *Das Schweizerische Zivilgesetzbuch*³ (1975), σ. 85 επ.

4. Επιχειρήματα με εφιαλτήριο το γράμμα του νόμου και νομολογικές εξελίξεις

Πέραν της προαναφερθείσας λεκτικής αντίφασης, δύο ακόμα επιχειρήματα αντιστασονται στην χρηματική ικανοποίηση της βλάβης μη περιουσιακών συμφερόντων: α) ένα ιστορικό και β) ένα λογικό. Το πρώτο αντλείται από το άρθρο 933 ΑΚ²⁷, το οποίο προβλέπει μερική απαγόρευση μεταβίβασης της σχετικής απαίτησης. Η απαγόρευση αυτή γίνεται δεκτή και σε άλλα δίκαια, όπως στο γαλλικό, όπου δεν είναι επιτρεπτή όχι μόνο η μεταβίβαση και εκχώρηση, αλλά και η ανταλλαγή και πώληση μη περιουσιακών αξιώσεων, όπως εκείνων που προκύπτουν από προσβολή της προσωπικότητας.²⁸ Στο ελληνικό δίκαιο απαγορεύεται μόνο να εκχωρηθεί ή να κληρονομηθεί η σχετική απαίτηση, εκτός εάν έχει αναγνωριστεί με σύμβαση ή έχει επιδοθεί σχετική αγωγή.²⁹ Η ρύθμιση αυτή αποτελεί ακόμα ένα δείγμα του τιμωρητικού χαρακτήρα της ικανοποίησης για ηθική βλάβη, αφού αντίστοιχη ρύθμιση υφίστατο και στο ρωμαϊκό δίκαιο, αναφορικά όμως με τις ποινικές αγωγές (*actiones poenales*), τις αξιώσεις δηλαδή με ποινικό χαρακτήρα, που αποσκοπούσαν στην καταβολή προστίμου. Αυτές δεν επιτρεπόταν ούτε να κληροδοτηθούν αλλά ούτε και να κληρονομηθούν.³⁰

Την αδυναμία χρηματικής ικανοποίησης μη περιουσιακών συμφερόντων αποδεικνύει η αναγνώριση ηθικής βλάβης και νομικών προσώπων.³¹ Σε αυτά κατά πάγια νομολογία αναγνωρίζεται ηθική βλάβη

27. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ/ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, *ΕρμΑΚ*, άρθρο 933 αρ. 1 και 4.

28. LAROCHE-GISSEROT, *Les personnes*⁸ (2001), σ. 404 και Trib. gr. inst. Paris της 31^{ης} Ιανουαρίου 1984, D. 1984, 283.

29. Για το ακληρονόμητο βλ. ΤΟΥΣΗ, *Ενοχικών Δίκαιον*, Γενικό Μέρος Α (1973), σ. 147.

30. G. 4, 112 και Inst. 4, 12, 1. Βλ. σχετικά και KASER/KNÜTEL, *Römisches Privatrecht*¹⁹ (2008), § 51, αρ 14-15.

31. Βλ. χαρακτηριστικά και ΑΠ 77/2014 ΤΝΠ Νόμος (θραύση της στεφάνης περιβλήματος υδρομετρητή του αγωγού ύδρευσης της ΕΥΔΑΠ και παράλειψη ελέγχου από την τελευταία της καλής λειτουργίας των υδρομετρητών· καταστροφή αποθηκευμένων εμπορευμάτων επιχείρησης και θεμελίωση ηθικής βλάβης της ενάγουσας εταιρίας λόγω προσβολής της εμπορικής της πίστης, της επαγγελματικής της υπό-

βη, δηλ. απάμβλυνση ψυχικού πόνου, αν και είναι εμφανές ότι δεν μπορούν να αισθανθούν κάτι. Προς αποφυγή του οξύμωρου αυτού συμπεράσματος γίνεται λόγος για «προσβολή της εμπορικής φήμης, της επαγγελματικής πίστης και του εμπορικού μέλλοντος του νομικού προσώπου»³². Εντούτοις, στο βαθμό που η προσβολή προσωπικότητας γίνεται δεκτή και για μη εμπορικά νομικά πρόσωπα όπως τα σωματεία αλλά και που οι προσβολές αυτές, εάν έχουν οικονομικές επιπτώσεις για το εμπορικό νομικό πρόσωπο, καλύπτονται από τα άρθρα 914 ΑΚ σε συνδ. με 297 και 298, η προαναφερθείσα ειδική αιτιολογία δεν δικαιολογεί την αναγνώριση ηθικής βλάβης στα νομικά πρόσωπα. Στην θεωρία ο Κεφαλάς κάνει λόγο για μη περιουσιακή «κοινωνική αξία» του νομικού προσώπου³³ που μπορεί να προσβληθεί και επικαλείται την «κοινωνική βλάβη»³⁴ του. Η θέση αυτή επίσης είναι επικριτέα γιατί επικαλείται διαφορετικό δικαιολογητικό λόγο από αυτόν της κρατούσας θέσης, δηλ. της απάμβλυνσης του ψυχικού πόνου, δημιουργώντας σύγχυση σε θεωρία και πράξη ως προς τον πραγματικό λόγο ύπαρξης της ηθικής βλάβης. Συμπερασματικά, τα νομικά πρόσωπα δεν έχουν «ψυχή» για να δεχτούμε ότι μέσω ενός χρηματικού ποσού θα νοιώσουν απάμβλυνση του ψυχικού τους πόνου και η υλική (περιουσιακή) ζημία που προκαλείται από την προσβολή της φήμης τους (π.χ. μείωση πελατείας επιχείρησης) μπορεί *de lege lata* να αποκατασταθεί μέσω των προαναφερθεισών διατάξεων.

ληψης και του εν γένει εμπορικού της μέλλοντος) και ΔΕΦΑΘ 567/2017 ΤΝΠ Νόμος (προσβολή νομικού προσώπου από μη άρνηση χορήγησης από το ΕΣΡ σχετικών πιστοποιητικών). Βλ. επίσης ΑΠ 660/2010 ΝοΒ 2010, 2333· ΑΠ 356/2010 ΝοΒ 58, 1755· ΑΠ 613/2009 ΝοΒ 57, 1717· ΑΠ 1198/1987 ΕΛΛΔνη 1988, 800· ΑΠ 1043/1987 ΝοΒ 1988, 1432. Ειδικά και αναλυτικά επί νομικών προσώπων βλ. ΚΕΦΑΛΑ, *Το Δικαίωμα της Προσωπικότητας των Νομικών Προσώπων* (1982), σ. 197 επ. Συνοπτικότερα βλ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟ, *Γενικό Ενοχικό* (2004) § 8 αρ. 73· ΑΣΤ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*⁵ τ. Ι (2007), § 5 αρ. 11 υπ. 11, όπου και πλήθος σχετικών παραπομπών· ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*⁴ (2012) § 14 αρ. 12.

32. Ενδεικτικά ΑΠ 718/2017, ΤΝΠ Νόμος.

33. ΚΕΦΑΛΑΣ, *Το δικαίωμα της προσωπικότητας των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου* (1982), σ. 199· έτσι και ΕφΙωαν 118/1954, ΝοΒ 1955, 950.

34. ΚΕΦΑΛΑΣ, αυτόθι με παραπομπές στη θεωρία.

Στην υπέρμετρη διεύρυνση της εφαρμογής χρηματικής ικανοποίησης ηθικής βλάβης συμβάλει και η συνεχής διεύρυνση της αδικοπρακτικής ευθύνης, από την οποία εξαρτάται η εφαρμογή της ΑΚ 932 («σε περίπτωση αδικοπραξίας»). Όροι του πραγματικού όπως το παράνομο και η υπαιτιότητα σταδιακά σχετικοποιούνται. Αφενός η νομολογιακή αποδοχή των υποχρεώσεων συναλλακτικής πίστης και πρόνοιας³⁵ και αφετέρου η υιοθέτηση της προτεινόμενης από τη θεωρία³⁶ διπλής έννοιας της αμέλειας (ΑΚ 330 εδ. β'),³⁷ επιτρέπει την χρηματική ικανοποίηση ηθικής βλάβης για μη παράνομες ή μη αποδεικνυθείσες ως παράνομες συμπεριφορές. Παράλληλα, έκπτωση υφίσταται ως προς την απόδειξη της υπαιτιότητας στην ΑΚ 914 τόσο λόγω της διεύρυνσης των περιπτώσεων γνήσιας (άρθρα 922, παρ. 1 924, άρθρο 6 ν. 2251/1994) και νόθου αντικειμενικής ευθύνης (άρθρα 923, 924 παρ. 2, 925 ΑΚ, άρθρο 8 ν. 2251/1994) όσο και στην επικράτηση σε μέρος της θεωρίας και νομολογίας της θέσης ότι η καταβολή χρη-

35. Ενδεικτικά από την νομολογία βλ. τις θεμελιώδεις αποφάσεις ΑΠ 462/1957, ΝοΒ 1958, 111-112 (καταστροφή εύφλεκτων υλικών λόγω παράλειψης συσκευασίας μεταφερόμενων συσσωρευτών ηλεκτρικού ρεύματος)· ΕφΑθ 217/1967, ΝοΒ 1968, 859-860 (παρεμπόδιση προσελεύσεως πελατείας σε περίπτερο διά της καταλήψεως με φράχτη μέρους του πεζοδρομίου)· ΜΠρΛαθ 17/2013 ΝοΒ 2013, 696 = ΕΛΛΔνη 2013, 538 (εγγυητική ευθύνη Τράπεζας, ευθύνη Τράπεζας για κλοπή χρημάτων του ενάγοντος εντός του Υποκαταστήματός της, εξαιτίας της παράλειψής της να εγκαταστήσει διπλές θύρες ασφαλείας εισόδου-εξόδου). Βλ. θεμελιωδώς ΑΝΔΡΟΥΛΙΑΔΗ - ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ, *Αι υποχρεώσεις συναλλακτικής πίστεως* (1972), και συνοπτικά ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟ, *Γενικό Ενοχικό* (2004), αρ. 39-40, όπου και πληθώρα παραπομπών σε θεωρία και νομολογία. Αντίθετος προς τη διεύρυνση αυτή του παρανόμου με πειστικά επιχειρήματα Κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Η τάση για διεύρυνση του παρανόμου και οι πρακτικές επιπτώσεις της στο ελληνικό σύστημα ευθύνης*, ΤιμΤομ Κ. Μπέη, τομ. 5 (2003), σ. 4527 επ., 4270 επ. και 4281 επ.

36. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο* (2004) § 6 αρ. 75 επ., και Φ. ΔΩΡΗΣ, *Σκέψεις για την προϋπόθεση της «παράνομιας» στην αδικοπρακτική ευθύνη, για τη σχέση της προς την «υπαιτιότητα» και για τη λεγόμενη «διπλή λειτουργία της αμέλειας» κατά την ΑΚ 330 εδ. β'*, σε ΤιμΤομ Μ. Σταθόπουλου Ι (2010), σ. 493-526.

37. Βλ. ΑΠ 10/2013 ΤΝΠ ΔΣΑ= ΝοΒ 2013, 587· ΑΠ 1227/2007 ΤΝΠ ΔΣΑ· ΠΠρΛαθ 191/2012 ΝοΒ 2012, 1416· ΠΠρΛαθ 3356/1997 ΝοΒ 1998, 838· ΜΠρΛαθ 452/1998 ΕΕμπΔ 2000, 498.

ματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στο πλαίσιο του άρθρου ΑΚ 59 δεν εφαρμόζεται ακόμα και αν η προσβολή στην προσωπικότητα πραγματοποιήθηκε ανυπαίτιως³⁸. Η μη αναγκαιότητα ύπαρξης παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς για την πρόκληση ηθικής βλάβης μοιραία οδηγεί σε μια υπερβολική διεύρυνση εφαρμογής της που οδηγεί σε αρκετές περιπτώσεις στον εύκολο πλουτισμό θυμάτων. Στο βαθμό μάλιστα που κριτήριο του υπολογισμού του «εύλογου ποσού» χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης συνιστά η κοινωνική και οικονομική κατάσταση των μερών είναι ευχερές σε άνεργο ζημιωθέντα να πλουτίσει υπέρμετρα από τον πλούτο που διαθέτει κάποιος σκληρά εργαζόμενος και οικονομικά αναπτυσσόμενος. Είναι αρκετές οι περιπτώσεις όπου αυτό που αντικειμενικά κρίνεται ως κακοτυχία τελικά να οδηγεί όχι απλώς στην οικονομική αποκατάσταση του θύματος μέσω ΑΚ 914, αλλά και στον άκρατο πλουτισμό του, με αποτέλεσμα το ζημιόγono γεγονός να μετατρέπεται μέσω δικαστικών αποφάσεων σε μια ανέλπιστη καλοτυχία του. Αυτό ισχύει σε περιπτώσεις όπου μια παράλειψη στον προγεννητικό έλεγχο εγκύου από γυναικολόγο οδηγεί σε υποχρέωσή του προς καταβολή 700.000 ευρώ για την χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης γονέων που γέννησαν παιδί με κυστική ίνωση³⁹ ή απόδοση 300.000 ευρώ σε 39χρονη η οποία υπέστη φλεβοθρόμβωση και υδροκεφαλία κατά την διάρκεια εγκυμοσύνης⁴⁰.

Γ. Η χρηματική ικανοποίηση ως ποινή και οι ποινικές ρήτρες

1. Ρωμαϊκό και αγγλοσαξωνικό δίκαιο

Προκειμένου να διαπιστωθεί ο κυρωτικός (και όχι αποκαταστατικός) χαρακτήρας της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης,

38. ΣΗΜΑΝΤΗΡΑΣ, *Γενικές Αρχές*, § 31 αρ. 546· ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Γενικές Αρχές*, § 28· ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ, σε ΑΚ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ-ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ, άρθρο 59, αρ. 6 και ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗ - ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ, *Η υποχρέωση ενημέρωσης του ασθενούς*, 1993, σ. 150.

39. ΠολΠρΠειρ 4591/2009, *Digesta* 2009, 417-443.

40. ΑΠ 974/2014, ΤΝΠ Νόμος.

κρίνεται σκόπιμη μια ιστορική αναδρομή, μέσω της οποίας μπορεί να αναζητηθεί η προέλευσή της. Στο ρωμαϊκό δίκαιο ίσχυε αρχικά το *ius talionis*, το δίκαιο της ανταπόδοσης⁴¹. Σταδιακά, το δίκαιο αυτό εκπολιτίστηκε και με σκοπό τον τερματισμό των αντιδικιών μεταξύ των φυλών άρχισε να καθιερώνεται η δωρεά μεγάλων ζώων, γνωστών ως *pecus*. Η δωρεά αυτή συνηθιζόταν για προσβολή ιδιωτικών συμφερόντων, όπως η ελαφρά σωματική βλάβη. Εν συνεχεία, κατά την εξέλιξη του ρωμαϊκού δικαίου, η προσφορά *pecus* μετατράπηκε σε χρηματικό ποσό, την *pecunia*, μια πρώιμη δηλαδή μορφή αποζημίωσης. Σε περίπτωση όμως που δεν ήταν εφικτή η καταβολή *pecunia* και, κατά συνέπεια, δεν επερχόταν ικανοποίηση του ηθικού συμφέροντος του θύματος, ίσχυε το *ius talionis*.⁴² Η *actio in iuriarum*, η αξίωση δηλαδή από προσβολή της προσωπικότητας, επεδίωκε επίσης όχι την αποκατάσταση της ψυχικής ηρεμίας του θύματος, αλλά την τιμωρία του δράστη.

Αντιστοίχως, στο αγγλοσαξονικό δίκαιο θεσπίστηκε η απόδοση κυρωτικής αποζημίωσης για προσβολή συλλογικών συμφερόντων, όπως το περιβάλλον, κυρίως από την πλευρά του ζημιώσαντος και όχι του ζημιωθέντος. Κρίθηκε, δηλαδή, ότι η κυρωτική αποζημίωση μπορεί να επιβληθεί όταν ο ενάγων βρίσκεται σε θέση αδυναμίας σε σχέση με τον εναγόμενο. Αυτό ισχύει κατά κύριο λόγο όταν την αδικοπραξία πράττει το σε πλεονεκτική θέση Δημόσιο. Κυρωτική αποζημίωση, για παράδειγμα, επιβάλλεται όταν οι δημόσιοι υπάλληλοι προβαίνουν σε καταπιεστική ή αντισυνταγματική δράση, εκμεταλλευόμενοι τη δημόσια εξουσία που κατέχουν.⁴³ Υπό την ίδια οπτική γωνία σε νομολογιακό επίπεδο στην Αγγλία, κυρωτική αποζημίωση επιβλήθηκε σε περίπτωση παράνομης κράτησης πολίτη σε αστυνομι-

41. *Talio* = ανταποδοτική τιμωρία.

42. «Εάν κάποιος τραυματίζει μέρος σώματος, τότε πρέπει να υποστεί αυτός το ίδιο, εάν δεν καταλήγει σε συμφωνία με το θύμα» (*Si membrum rupsit, nunc eo pacit, talio esto*): Δωδεκάδελτος Νόμος 8, 2.

43. Βλ. γενικώς *WILKES v WOOD* (1763) Lofft. 1 και *A-G of St Christopher, Nevis and Anguilla v. Reynolds* [1980] AC 637.

κό τμήμα⁴⁴ και φυλετικής διάκρισης κατά την πρόσληψη καθηγητών σε δημόσιο σχολείο.⁴⁵

Επιπροσθέτως, στο αγγλικό δίκαιο, λόγω του γεγονότος ότι πλέον ιδιωτικές εταιρίες είναι συχνά εξίσου (ή και περισσότερο) ισχυρές όσο το κράτος, υποστηρίχθηκε από τον Λόρδο *Nicholls* στην υπόθεση *Kuddus*⁴⁶ ότι η κυρωτική αποζημίωση πρέπει να επιβάλλεται και σε ιδιώτες ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου.⁴⁷ Στη θέση του αυτή ανακαλύπτουμε ότι ο εν λόγω δικαστής δεν θεωρεί ως αποφασιστικό κριτήριο τη νομική φύση του προσώπου του ζημιώσαντος, αλλά την ανάγκη προστασίας του ασθενέστερου. Ως τέτοιος θεωρείται ο αδύναμος δυσφημισθείς από ΜΜΕ, οπότε αναγνωρίζεται σε αυτόν ένα δικαίωμα για κυρωτική αποζημίωση κατά των ιδιοκτητών αυτών.⁴⁸ Απέναντί τους, ένα φυσικό ή ακόμα και νομικό πρόσωπο είναι συχνά ανίσχυρο, διότι αυτοί διαθέτουν όχι μόνο μεγάλη οικονομική εξουσία αλλά και μη περιουσιακή δύναμη, όπως λ.χ. την τεράστια δυνατότητα επηρεασμού της κοινής γνώμης.

Προς την αναγνώριση της κυρωτικής αποζημίωσης συνδράμει και ένας ακόμη λόγος σε αυτές τις περιπτώσεις, ότι δηλαδή η προσβολή

44. *Hucke v. Money* (1763) 2 Wils. KB 205, 95 ER 768 *Holden v. Chief Constable of Lancashire* [1986] 3 All ER 836; [1987] QB 380 (CA) και *Hsu v. Commissioner of Police of the Metropolis* [1997] 3 WLR 593.

45. *Bradford City Metropolitan Council v. Arora* [1991] 2 QB 507.

46. *Kuddus v. Chief Constable of Leicestershire* [2002] 2 AC 122, 123 επ.

47. Αντίθετος ο Λόρδος *Devlin*, στην υπόθεση *A. B. v. South West Water Services Ltd* [1993] 2 WLR 507, υποστηρίζοντας ότι είναι «διαφορετική η περίπτωση των δημοσίων υπαλλήλων διότι αποτελούν υπαλλήλους του λαού και επομένως οφείλουν να υλοποιούν την χρηστή διοίκηση (duty of service)». Για την αρχή προστασίας του ασθενέστερου στο ιδιωτικό δίκαιο, βλ. ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ, Παλιά σταθμά στην πλάστιγγα της Θέμιδος, σε Αφιέρωμα Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη (2011), σ. 247, 266-275.

48. Βλ. DEAKIN/JOHNSTON/MARKESINIS, Markesinis and Deakin's Tort Law⁷ (2012), σ. 797 επ. και την *Slipper v. British Broadcasting Corporation* [1991] QB 283 (αναπαράγωγή σε ταινία της προσπάθειας ενός δραπέτη φυλακής να ενταχθεί σε ένα κύκλωμα κλοπής τρένων στην Βραζιλία). Πρβλ. όμως και *Riddick v. Thames Board Mills Ltd* [1977] QB 881, με την οποία προστατεύθηκε ένας παράνομα φυλακισθείς από την διάδοση μέσω προσωπικών σημειώσεων ιδιωτών σε μικρό κύκλο προσώπων της πληροφορίας αυτής.

«του καλού ονόματος» ενός φυσικού ή νομικού προσώπου έχει κατά κανόνα ένα ανυπολόγιστο περιουσιακό αντίκτυπο στις συναλλαγές του αλλά και στα πρόσωπα που θα ήθελαν να εργαστούν γι' αυτό.⁴⁹ Ο εναγόμενος ενδέχεται να «υπολόγισε» ότι το κέρδος που θα έχει από τη ζημιογόνα πράξη είναι πολύ μεγαλύτερο από τη ζημία που θα υποστεί. Το αγγλικό δίκαιο, αν και θεωρεί αδύνατο τον υπολογισμό του ψυχικού πόνου ώστε χρηματικά να τον «απαμβλύνει», εντούτοις εκτιμά ότι σε ορισμένες περιπτώσεις πρέπει ο ζημιώσας να καταβάλει ένα επιπλέον χρηματικό ποσό πέραν της αποκατάστασης της περιουσιακής ζημίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση *Riches v. News Group Newspapers*⁵⁰, όπου ο εκδότης εκτίμησε ότι τα οικονομικά πλεονεκτήματα που θα επωφεληθεί από τη δημοσίευση μιας είδησης θα είναι μεγαλύτερα από την αποζημίωση που θα κληθεί να καταβάλλει για τη δυσφήμιση (*defamation*). «Δεν πρέπει να δίδεται σε κάποιον η δυνατότητα να πουλάει τη φήμη κάποιου άλλου προς οικονομικό όφελος», κατά την ρήση του Λόρδου *Devlin*. Αποκορύφωση των επιφυλάξεων αυτών υπήρξαν οι αποφάσεις *Archer v. Brown*⁵¹ και *AB v South West Water Services Ltd*^{52, 53}.

2. Το ηπειρωτικό ευρωπαϊκό δίκαιο

Χρειάστηκε το πέρασμα ενός αιώνα μέχρι να αποδεχθεί η θεωρία⁵⁴ και η νομολογία⁵⁵ ότι υπό τον όρο «ζημία» θα μπορούσε να γίνει υ-

49. Το ποσό αυτό στο ελληνικό δίκαιο είναι αποκαταστάσιμο μέσω της εφαρμογής της ΑΚ 914 για διαφυγόντα κέρδη.

50. [1986] QB 256 (CA). Έτσι και *John v. Mirror Group Newspapers Ltd* [1996], 3 WLR 593.

51. [1984] 2 AllER 267 (σχετικά με ατύχημα από την καταστροφή γέφυρας).

52. [1993] QB 507.

53. Χαρακτηριστική η ρήση του Λόρδου PAIN, ο οποίος ανέφερε «Εμμένω στην απόφασή μου με βασική αρχή ότι κάποιος δεν πρέπει να τιμωρείται δύο φορές για το ίδιο αδίκημα» *Archer v. Brown* [1985], 1 QB 401, 423 G-H.

54. Βλ. σχετικά τις κριτικές μελέτες των RIPERT, *Le prix de la douleur*, D. 1948, chr. 1 και ESMEIN, *La commercialisation du dommage moral*, D. 1954, chr. 113.

55. Η πρώτη σχετική απόφαση εκδίδεται τον 19^ο αιώνα Ch. Réunies, 25 Ιουνίου 1833, S. 1833.I.458, με συμπέρασμα από DUPIN.

παγωγή και της «μη περιουσιακής ζημίας» (*dommage moral*). Προκειμένου, όμως, να αποφευχθεί η εμπορευματοποίηση των μη περιουσιακών αγαθών, κρίθηκε απαραίτητη η αντιμετώπιση της ηθικής βλάβης ως «ιδιωτικής ποινής», ερμηνεία η οποία συνέκλινε προς την αγγλοσαξονική θέση περί «κυρωτικής αποζημίωσης».⁵⁶ Αυτή βέβαια η νομολογιακή εξέλιξη βρίσκεται σε διαμετρικά αντίθετη θέση από αυτή του ρωμαϊκού και αγγλοσαξονικού δικαίου, τα οποία θεωρούσαν τη μη περιουσιακή ζημία μη αποτιμητή.⁵⁷

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ξένες έννομες τάξεις, όπως στον πρωσικό Αστικό Κώδικα (*Preussisches Allgemeines Landrecht*), η χρηματική ικανοποίηση προβλεπόταν για προσβολές μόνο ατόμων προερχόμενων από ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις, όπως «οι γεωργοί και οι απλοί αστοί»⁵⁸. Για τις λοιπές κοινωνικές τάξεις χαρακτηριζόταν ως προσβλητικό να συγχωρέσουν μια προσβολή μη περιουσιακού τους αγαθού (κυρίως της τιμής) έναντι καταβολής χρηματικού ποσού. Ο μόνος τρόπος προστασίας της τιμής τους θεωρείτο η μονομαχία.⁵⁹ Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι η χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ουσιαστικά αντιμετωπίστηκε κοινωνικά ως ένα μέτρο βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου οικονομικά αδύναμων ανθρώπων, προσβληθέντων στα μη περιουσιακά τους συμφέροντα.

Εξάλλου, ακόμη και στις μέρες μας, η κοινωνική και οικονομική κατάσταση των μερών αποτελεί βασικό κριτήριο για την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης, τόσο στη γερμανική⁶⁰, όσο και στην ελλη-

56. RIPERT, *La règle morale dans les obligations civiles*³ (1935), 369· ΖΕΠΟΣ, ΑΙΔ 1943, 314, 326 και 331. Πρβλ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ, ΤοΣ 1981, 42, 47 και ZIMMERMANN, κατά τον οποίο το γαλλικό αστικό δίκαιο ομοιάζει περισσότερο με το αγγλικό παρά με το γερμανικό· *Roman Law, Contemporary Law, European Law: The Civilian Tradition today* (2000), σ. 113.

57. ΖΕΠΟΣ, ΑΙΔ 1943, 314, 326 και 331.

58. Γενικό Πρωσικό Δίκαιο 1, 6, § 112.

59. Την θέση αυτή δικαιολογεί και ο V. JHERING στο θεμελιώδες έργο του «Ο αγώνας για το δίκαιο» υποστηρίζοντας ότι για τον γεωργό το υπέρτατο αγαθό είναι η γη, τα δέντρα και τα ζώα του, ενώ για τον αστυνομικό ή τον δικαστή η τιμή του· *Der Kampf ums Recht* (1872), σ. 35-37.

60. BGHZ 18, 149 επ. και αναλυτικά LORENZ, *Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld"* (1981), σ. 145-164.

νική νομολογία⁶¹ και θεωρία⁶². Συγκεκριμένα, ο *Κανκάς* [Χ.Ε. «*Κανκάς Κωνσταντίνος*»] υποστήριξε ότι «άλλως προσβάλλεται χωρικός διά προσβλητικών φράσεων και άλλως μορφωμένος άνθρωπος των πόλεων»⁶³. Στην άποψη αυτή συνηγορεί και μερίδα της ελληνικής νομολογίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόφαση του Εφετείου Αθηνών με αριθμ. 8908/1988⁶⁴, όπου αποδίδεται χρηματική ικανοποίηση σε συνταξιούχο του ΙΚΑ πολύ μικρότερη από όσο στην αρεοπαγίτικη 1407/1988⁶⁵, όπου προσβάλλεται ο βουλευτής Λιβανός με παρόμοιο τρόπο. Παρά το γεγονός ότι και στις δύο περιπτώσεις επρόκειτο για προσβολές μέσω εφημερίδων πανελλήνιας κυκλοφορίας και οι σχετικές αποφάσεις εκδόθηκαν τον ίδιο χρόνο, εντούτοις στην πρώτη περίπτωση αποδόθηκαν 300.000 δρχ., ενώ στη δεύτερη 1.000.000 δρχ.

Πέραν της προαναφερθείσας διάταξης του πρωσικού Αστικού Κώδικα, στην υπόλοιπη Γερμανία δεν υπήρξε αντίστοιχη ρύθμιση. Η εναντίωση του *v. Savigny* στη δημιουργία ενός γερμανικού Αστικού Κώδικα, με το επιχείρημα ότι θα απέκοπτε τη χώρα από τη ρωμαϊκή της παράδοση, είχε ως αποτέλεσμα να επεκταθεί η εφαρμογή του ρωμαϊκού δικαίου μέσω των συστηματικών έργων των Πανδεκτιστών καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Ο πατέρας αυτός του σύγχρονου γερμανικού αστικού δικαίου αντιτάχθηκε στην ικανοποίηση μη περιουσιακών συμφερόντων από ένα σύστημα ιδιωτικού δικαίου, γεγονός που δημιούργησε έντονη συζήτηση ως προς την προστασία της ηθικής βλάβης στον γερμανικό Αστικό Κώδικα. Μέρος της γερμανικής θεωρίας⁶⁶ υποστήριξε ότι ηθικά συμφέροντα δεν αρμόζουν σε ένα ορ-

61. Βλ. χαρακτηριστικά ΑΠ 322/1969 ΝοΒ 17, 1178· ΑΠ 1410/1986 ΝοΒ 35, 925· ΑΠ 401/1987 ΕΕργΔ 1988, 123· ΑΠ 1020/2004, ΤΝΠ Νόμος.

62. ΠΑΤΕΡΑΚΗΣ, *Η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης*² (2001), σ. 322.

63. *Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Β'* (1956), σ. 754.

64. ΝοΒ 1988, 1664-1667 (φωτογραφία παχύσαρκης με τίτλο «παχαίνουμε από ... σήματα» δείχνοντας σωματικές της ατέλειες).

65. ΕΕΝ 1989, 686-687 (δημοσίευση άρθρου για τον βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας με τίτλο «Το πολιτικό απόβλητο της Βουλής»). Η εφετειακή απόφαση που απέδιδε χρηματική ικανοποίηση αναιρεσιβλήθηκε.

66. Βλ. χαρακτηριστικά BENTER, *Das pönale Element – ein Fremdkörper im deutschen Zivil-*

θολογιστικό και συναισθηματικά αποστασιοποιημένο δίκαιο, όπως το ιδιωτικό. Επίσης, αντίθετη στην προστασία μη περιουσιακών συμφερόντων υπήρξε αρχικά και η γερμανική νομολογία του βασιλικού δικαστηρίου (*Reichsgericht*). Τελικώς, όμως, επικράτησε η αντίθετη θέση (γερμΑΚ 822 και παλαιό 847). Ειδικότερα, στον αντίποδα της έως τότε κρατούσας άποψης περί του κυρωτικού χαρακτήρα της ηθικής βλάβης που προϋπέθετε την ύπαρξη υπαιτιότητας, ο *Deutsch*⁶⁷ υποστήριξε ότι η χρηματική ικανοποίηση έχει έναν καθαρά παρηγορητικό σκοπό⁶⁸ «απάμβλυνσης ψυχικού πόνου».

Στην ελληνική έννομη τάξη τα κριτήρια προσδιορισμού, εντούτοις, παρουσιάζουν ομοιότητα με εκείνα της δικαστικής επιμέτρησης ποινής στον Ποινικό Κώδικα και όχι με κάποια ψυχολογικά κριτήρια. Πιο συγκεκριμένα τα κριτήρια αυτά συνίστανται στην υπαιτιότητα, το βαθμό προσβολής και τέλος την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των μερών. Τα δύο πρώτα ομοιάζουν πολύ με αυτά του άρθρου 79 ΠΚ, ο οποίος αναφέρει ότι «κατά την επιμέτρηση της ποινής ... το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη: α) τη βαρύτητα του εγκλήματος και β) την προσωπικότητα του εγκληματία». Το πρώτο παραπέμπει στο κριτήριο της υπαιτιότητας («ένταση του δόλου ή στο βαθμό της αμέλειας του υπαιτίου» παρ. 2 περ. γ' άρθρου 79 ΠΚ), αλλά και στον βαθμό προσβολής («βλάβη που προξένησε το έγκλημα» περ. α' ίδιας παραγράφου). Όπως δηλ. η ανθρωποκτονία εκ προθέσεως (ΠΚ 299) τιμωρείται βαρύτερα από την ανθρωποκτονία εξ αμελείας (ΠΚ 302), έτσι και για την απάμβλυνση σωματικού πόνου μιας σωματικής βλάβης από πρόθεση δίνεται στο αστικό δίκαιο μεγαλύτερο ποσό χρηματικής ικανοποίησης από ό,τι σε μια σωματική βλάβη εξ αμελείας. Παράλ-

recht? (1996) (Διατριβή Βερολίνου)· P. MÜLLER. *Punitive Damages und deutsches Schadensersatzrecht*, 2000 και FORT, *Strafelemente im deutschen, amerikanischen und österreichischen Schadensersatzrecht unter besonderer Berücksichtigung des gewerblichen Rechtsschutzes und Urheberrechts* (2001).

67. *Haftungsrecht* (1976), σ. 473 επ., και του ΙΔΙΟΥ, *Die Zwecke des Haftungsrechts*, JZ 1971, 244 επ., ιδίως 244-248.

68. Για τον παρηγορητικό αυτό σκοπό ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟ, ΝΔικ 1950, 3· βλ. Ι. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *Ζητήματα Αστικού Δικαίου* (1978), σ. 19, 29.

ληλα διαφορετικά αποτιμάται η βαριά σωματική βλάβη (ΠΚ 310) από την ελαφρά (ΠΚ 308), όπως ακριβώς και στο Ποινικό Δίκαιο. Το δεύτερο κριτήριο επίσης της παρ. 1 του άρθρου 79 ΠΚ, δηλ. της προσωπικότητας του δράστη κρίνεται με βάση τις «ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις και την προηγούμενη ζωή του» (παρ. 3 περ. γ' άρθρου 79 ΠΚ) παραπέμπει στην «κοινωνική και οικονομική κατάσταση των μερών», του κριτηρίου δηλ. προσδιορισμού του ύψους εύλογης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης.

Εξάλλου, αν σκοπός της χρηματικής ικανοποίησης της ηθικής βλάβης ήταν όντως η ικανοποίηση του θύματος και η απάμβλυνση του ψυχικού του πόνου, τότε θα διαδραματίζαν καθοριστικό ρόλο στην επιμέτρηση του ύψους του ποσού γεγονότα που επιφέρουν ικανοποίηση στο θύμα, όπως η τιμωρία του δράστη ή η δημόσια συγγνώμη από τον θύτη, όπως ορθά τονίζει ο *Lorenz*⁶⁹. Ακόμα και η συγχώρεση από το θύμα δεν φαίνεται να διαδραματίζει κάποιον ρόλο. Από τα παραπάνω συνάγεται η διαμετρική απόσταση μεταξύ της επιχειρούμενης ικανοποίησης και των αποτελεσμάτων που αυτή πραγματικά έχει και ενισχύεται η άποψη που υποστηρίζει τον κυρωτικό χαρακτήρα της ικανοποίησης ηθικής βλάβης.

3. Η κυρωτική αποζημίωση στο ελληνικό δίκαιο

Η κυρωτική αποζημίωση αναγνωρίζεται ήδη σε ορισμένους κλάδους του αστικού δικαίου, όπως στο δίκαιο προστασίας του καταναλωτή. Ειδικότερα, κατά το άρθρο 10 παρ. 16 περ. β' ν. 2251/1994, αίτημα της συλλογικής αγωγής μπορεί να είναι και η καταβολή κυρωτικής αποζημίωσης, η οποία μάλιστα προβλέπεται για σκοπούς ενημέρωσης, εκπαίδευσης και εν γένει προστασίας του καταναλωτή (παρ. 22 ίδιου άρθρου). Όπως ορθά σημειώνει ο *I. Καρακώστας*, «τα κριτήρια για την έκταση της χρηματικής ικανοποίησης που εισήγαγε ο νομοθέτης του ν. 2251/1994 αποτελούν μεταφορά του *punitive damages* στην ελληνική έννομη τάξη»⁷⁰. Τη θέση αυτή ακολουθεί και η ελληνική νο-

69. *Immaterieller Schaden und "billige Entschädigung in Geld"* (1981), σ. 76-78.

70. *I. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, Δίκαιο Προστασίας του Καταναλωτή*³ (2016), αρ. 1269. Ίδιας γνώμης

μολογία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αρεοπαγίτικη απόφαση υπ' αρ. 1219/2001, όπου αναφέρεται ότι «παρά τον ατυχή χαρακτηρισμό της ως χρηματικής ικανοποίησης πρόκειται πράγματι για αστική κύρωση». Για το λόγο αυτό, μεταξύ άλλων, ο νόμος προβλέπει να διατίθενται τα εισπραττόμενα ποσά για «κοινωφελείς σκοπούς»⁷¹.

Όντως, τα κριτήρια που χρησιμοποιεί η προαναφερθείσα διάταξη, όπως «η ένταση της προσβολής της έννομης τάξης», «το μέγεθος της εναγόμενης επιχείρησης του προμηθευτή», «ο ετήσιος κύκλος εργασιών», καθώς και «οι ανάγκες της γενικής και ειδικής πρόληψης», συνιστούν κριτήρια που έχουν σκοπό να αποτρέψουν το κέρδος του αδικοπραγέντος. Το κέρδος αυτό είναι υψηλότερο, όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος και ο κύκλος εργασιών της επιχείρησής του και η πράξη

και ο ΜΑΤΘΙΑΣ, *Μελετήματα* (1997), σ. 243· ΠΟΥΛΙΑΔΗΣ, *Ενώσεις καταναλωτών* (1998), σ. 30 επ.· ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Punitive Damages και ελληνική δημόσια τάξη*, ΚριτΕ 2000, 195, 226, 228 υπ. 98· ΝΙΚΑΣ, *Πολιτική Δικονομία*, τ. Ι (2003), § 39 αρ. 4· ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο* (2004), § 9 αρ. 9· ΔΕΛΛΙΟΣ, *ΓΟΣ*² (2013), αρ.74 και ΑΠΑΛΑΓΑΚΗ, *Η συλλογική αγωγή*, σε ΕΕΔ (επιμ.), *Δικονομικά ζητήματα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή* (2014), σ. 177, 194. Πρβλ. συνοπτικά ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος* (2015), §11, αρ. 11. Στους πολέμιους της κυρωτικής αποζημίωσης ανήκει ο ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, *Η χρηματική ικανοποίηση επί συλλογικής αγωγής ως μέσον καταπολεμήσεως των καταχρηστικών ΓΟΣ - Μια ποινή χωρίς συνταγματικές εγγυήσεις*, ΧρΙΔ 2007, 289. Υποστηρίζεται και η άποψη ότι πρόκειται όχι για κυρωτική αλλά αποκαταστατική αποζημίωση της αγοράς Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, *ΓΟΣ τραπεζικών συναλλαγών* (2001), σ. 102 επ.· ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ/ΠΑΠΑΡΣΕΝΙΟΥ, *Η λειτουργία της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στο πλαίσιο της συλλογικής αγωγής του Ν. 2251/1994*, ΔΕΕ 1996, 475, 479 και Α. ΔΕΛΗΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Η χρηματική ικανοποίηση ηθικής βλάβης στις συλλογικές αγωγές*, ΔΕΕ 1997, 10, 11 υπό Π. Α. Για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης που προσιδιάζει σε «κυρωτική αποζημίωση». Βλ. επίσης Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ, *Προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας* (2008), σ. 440, ο οποίος αναφέρεται στο άρθρο 12 § 1 του ν. 3674/2008 περί απορρήτου τηλεφωνικών επικοινωνιών, σύμφωνα με το οποίο, για παραβάσεις του ανωτέρω νόμου προβλέπεται χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης ύψους 10.000 Ευρώ κατ' ελάχιστο, εκτός εάν ο ενάγων ζητήσει μικρότερο ποσό.

71. ΔΕΕ 1128, 1133, ομοίως ΑΠ 430/2005, ΔΕΕ 2005, 460, 461· ΕφΑθ 6291/2000, ΝοΒ 2001, 644, 656 και παλαιότερες αποφάσεις σε ΔΕΛΛΙΟ, *Γενικοί όροι συναλλαγών: Ατομική και συλλογική προστασία των καταναλωτών από την έλλειψη ουσιαστικής διαπραγμάτευσης των όρων της σύμβασης*² (2013), § 3 αρ. 74 υπ. 36.

του τόσο πιο απαξιωτική, όσο μεγαλύτερη είναι η ένταση προσβολής της έννομης τάξης. Αυτές, όμως, οι έννοιες παραπέμπουν σε ποινή και σε τιμωρητική αποζημίωση, όπως ορθά δέχονται οι Δέλλιος⁷² και Απαλαγάκη⁷³ και παγίως η ελληνική νομολογία⁷³.

Η ρύθμιση του άρθρου 23 παρ. 2 ν. 2472/1997 περί αστικής ευθύνης από παραβίαση του νόμου για τα προσωπικά δεδομένα αποτελεί επίσης κυρωτική αποζημίωση, παρά το γεγονός ότι στη διάταξη αναφέρεται ο όρος «ηθική βλάβη». Σε αυτήν ορίζεται αποζημίωση ύψους κατ' ελάχιστο 2.000.000 δρχ. και συνεπώς, εκτός της αποκατάστασης της ζημίας που έχει υποστεί το υποκείμενο των προσωπικών δεδομένων, είναι εμφανές ότι επιδιώκεται μια μορφή τιμωρίας, αυτή του υπεύθυνου επεξεργασίας, για το επιπλέον -πέραν της καταβληθείσας αποζημίωσης- κέρδος του από την παραβίαση των προσωπικών δεδομένων.

Μολαταύτα, αναφορικά με την κυρωτική αποζημίωση, διατυπώθηκαν δύο σημαντικές αντιπαραθέσεις. Η πρώτη σχετιζόταν με την εφαρμογή της και την αναγκαστική εκτέλεση απόφασης αμερικανικών δικαστηρίων στην ελληνική επικράτεια. Η εν λόγω αντιπαραθέση έληξε υπέρ της εφαρμογής της κυρωτικής αποζημίωσης, καθότι κρίθηκε από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου υπ' αριθμ. 17/1999⁷⁴ ότι αυτή δεν αντίκειται στη δημόσια τάξη (ΑΚ 33).

Η δεύτερη αντιπαραθέση αφορούσε τα κατώτατα όρια της κυρωτικής αποζημίωσης. Συγκεκριμένα, η ραγδαία επίκληση και εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας σε νομοθετικές διατάξεις που επέβαλαν οικονομικές κυρώσεις⁷⁵ ή περιορισμούς σε αμοιβές ελευθέρων επαγγελματιών, όπως συμβολαιογράφων⁷⁶ και δικηγόρων⁷⁷ οδήγησε

72. ΑΠΑΛΑΓΑΚΗ, *Η συλλογική αγωγή*, σε ΕΕΔ (επιμ.), *Δικονομικά ζητήματα του Δικαίου Προστασίας του Καταναλωτή* (2014), σ. 177, 194.

73. Ενδεικτικά ΑΠ 2123/2009, ΔΕΕ 2010, 714, 720 και ΕφΑθ 3956/2008, ΔΕΕ 2009, 837, 838.

74. ΝοΒ 2000, 461.

75. ΑΠ 17/2001, ΕΛΛΔνη 2002, 74, αναφορικά με διπλασιασμό οφειλής για ακάλυπτη επιταγή που απεστάλη στο Δημόσιο.

76. ΑΠ 10/2003, ΝοΒ 2003, 1410.

77. ΑΠ 93/2004, ΧρΙΔ 2004, 420 και ΑΠ 100/2004, ΧρΙΔ 2004, 990.

στην εφαρμογή της αρχής αυτής και σε λοιπές περιπτώσεις ορίων στην ηθική βλάβη.⁷⁸ Στην θεωρία κυρίως ο Παπανικολάου⁷⁹ αντιτάχθηκε στα όρια αυτά, ιδίως στο πλαίσιο της προστασίας του καταναλωτή. Χαρακτηριστικά, η απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου υπ' αριθμ. 5/2010⁸⁰ έκρινε ως αντισυνταγματική τη διάταξη της παρ. 2 του άρθρου μόνου του ν. 1178/1981, που προβλέπει ελάχιστο ποσό αποζημίωσης και ισχύει, δυνάμει του άρθρου 4 παρ. 10 εδ. β' ν. 2328/1995, στις περιπτώσεις προσβολής της υπόληψης του ατόμου, μέσω ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών. Την ίδια πορεία ακολούθησε και η νομολογία των ΗΠΑ, όπου, όμως, τέθηκε το θέμα των ανωτάτων ορίων επιδίκασης ποσών ηθικής βλάβης που ορίστηκαν νομοθετικά. Στην ελληνική θεωρία⁸¹ και νομολογία⁸² κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας κατά τον προσδιορισμό του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης.

Παρά τις προαναφερθείσες αντιπαραθέσεις, η αποκατάσταση της ισορροπίας των ηθικών και κοινωνικών αξιών που επιδιώκεται μέσω της χρηματικής ικανοποίησης μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα με έναν άλλο τρόπο, ο οποίος θα δημιουργεί σε όλους όχι την πεποίθηση ότι «από την αδικοπραξία του άλλου μπορείς να λάβεις παραπάνω από

78. ΑΠ 899/2001 ΝοΒ 2002, 977· ΑΠ 1043/2001 ΝοΒ 2002, 1108· ΑΠ 1394/2005 αδημ.· ΑΠ 1462/2005 αδημ. και ΑΠ 1667/2007 Δ 2000, 876. Βλ. και ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ, *Η αρχή της αναλογικότητας στο Αστικό Δίκαιο*, σε ΤιμΤομ Φ. Δωρή, 2015, 621-637 = ΕφΑΔ 2015, 103-116.

79. *Η χρηματική ικανοποίηση της συλλογικής αγωγής ως μέσον καταπολέμησης των καταχρηστικών ΓΟΣ*, ΧρΙΔ 2007, 289, 295.

80. ΤΝΠ Νόμος. Η απόφαση ουσιαστικά ερείδεται στις προηγούμενες αρεοπαγητικές αποφάσεις ΟΛΑΠ 6/2009 ΤΝΠ Νόμος = Αρμ 2009, 1162 = ΝοΒ 2009, 568· και ΑΠ 1337/2008· η τελευταία παρέπεμψε στην Ολομέλεια.

81. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο* (2004), § 9 αρ. 9· ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, ΧρΙΔ 2007, 289, 295, προτείνοντας την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας σε αυτή την περίπτωση και ΡΗΓΑΣ, *Εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας και αναιρετικός έλεγχος της εφαρμογής της ΑΚ 932*, Δίκη 2009, 789-810, αναφορικά με τον προβληματισμό για το αν εφαρμόζεται το άρθρο 25 § 1 Συντ. ή όχι.

82. Βλ. ΑΠ 76/2016, ΤΝΠ Νόμος· ΑΠ 302/2016, ΤΝΠ Νόμος· ΑΠ 361/2016, ΤΝΠ Νόμος· ΑΠ 6/2009, ΤΝΠ Νόμος = Αρμ 2009, 1162 = ΝοΒ 2009, 568.

όσα ζημιώθηκαν και ταυτόχρονα ωφελήθηκε ο ζημιώσας», αλλά ότι «από την αδικοπραξία δεν πρέπει να κερδοφορήσει κανείς, ούτε ο ζημιωθείς ούτε ο ζημιώσας». Σε αυτό το ορθολογικό και ανταποκρινόμενο στην αρχή της ασφάλειας δικαίου αποτέλεσμα μπορεί να οδηγηθεί κανείς μόνο μέσω της κυρωτικής αποζημίωσης. Στην ελληνική θεωρία άλλωστε υπήρξαν υποστηρικτές του κυρωτικού χαρακτήρα της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, όπως ο Τριανταφυλλόπουλος⁸³, αλλά και νεότεροι, όπως ο Κ. Καραγιάννης⁸⁴.

Ο Ι. Καράκωστας, από την άλλη, εκλαμβάνει την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω μη περιουσιακής ζημίας ως προσπάθεια αποκατάστασης της ισορροπίας των ηθικών και κοινωνικών αξιών. Η θέση του αυτή συνάδει με το γράμμα του άρθρου 59 ΑΚ, το οποίο, επιδιώκοντας την προστασία του μη περιουσιακού δικαιώματος της προσωπικότητας⁸⁵, επιτάσσει «την επαναφορά των πραγμάτων στην προηγούμενη ηθική και κοινωνική τους ισορροπία»⁸⁶. Επιπροσθέτως, η θέση αυτή βρίσκεται σε αρμονία με το σύστημα του Αστικού Κώδικα, διότι η αρχή της αποκατάστασης της πρότερης κατάστασης διέπει μέσω του άρθρου 297 ΑΚ ολόκληρο τον Κώδικα αυτό. Είναι προφανής η προσπάθεια του καθηγητή να προστατεύσει την ικανοποίηση της

83. *Ελληνικόν Ενοχικό Δίκαιον*, 3^η έκδοση, σ. 36.

84. Ο τελευταίος βέβαια στο πλαίσιο της εξέτασης των ελάχιστων νομοθετικών ορίων χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης στις προσβολές μέσω τύπου, λοιπών ΜΜΕ και προσβολής προσωπικών δεδομένων· Κ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ, *Περί του προσδιορισμού της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας από ΜΜΕ*, ΧρΙΔ 2011, 11, 13 υπό 2.

85. Πρβλ. Κ. ΣΗΜΑΝΤΗΡΑ, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*⁴ (1988) αρ. 233 και 551 επ., κατά τον οποίο η προσωπικότητα αποτελεί τόσο περιουσιακό όσο και προσωπικό δικαίωμα, ήτοι δικαίωμα «μεικτής φύσεως». Για τον μη περιουσιακό χαρακτήρα του δικαιώματος της προσωπικότητας βλ. ΑΠ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*⁴ (2012), § 12 αρ. 4.

86. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, ΝοΒ 1986, 1385, 1390. Με αυτή τη θέση συντάσσεται και ο ΡΗΓΑΣ, *Εύλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επί προσβολής της προσωπικότητας και αναιρετικός έλεγχος της ΑΚ 932*, Δίκη 2009, σ. 3 υπό ΒΙ, σε www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mnu=3&id=25518 (τελευταία επίσκεψη 6.5.2013).

ηθικής βλάβης από «μια υλιστική θεώρηση της έννοιας»⁸⁷ και να οδηγήσει την έννομη τάξη μας «σε μια αντικειμενικότερη αντίληψη της μη περιουσιακής ζημίας, αποσπασμένης, τόσο από ψυχολογικά κριτήρια, όσο και από ένα ασαφές περί δικαίου αίσθημα».⁸⁸ Η θέση αυτή είναι τολμηρή, διότι αντιτίθεται στο νομολογιακά επικρατούν κριτήριο της «ευαισθησίας του προσβληθέντος» και προτείνει ένα αντικειμενικότερο κριτήριο⁸⁹.

Καλύτερη λύση, ωστόσο, συνιστά η νεότερη θέση του καθηγητή ότι «η χρηματική ικανοποίηση επιδικάζεται μόνο εφόσον το θύμα δεν ικανοποιήθηκε με άλλο τρόπο, όπως είναι στο χώρο του τύπου η άσκηση δικαιώματος απαντήσεως ή επανορθώσεως, η δημοσίευση καταδικαστικής απόφασης, η δημοσίευση κειμένου του θιγέντος στο οποίο εκθέτει τις απόψεις του ή την δημόσια έκφραση συγγνώμης»⁹⁰. Με αυτόν τον τρόπο καθιστά τουλάχιστον τη χρηματική ικανοποίηση ως έσχατη λύση, αφού εξαντληθούν τα λοιπά μέσα αποκατάστασης. Τη θέση αυτή υιοθέτησε σποραδικά και η νομολογία, όπως για παράδειγμα το Εφετείο Πειραιώς στην υπ' αριθμ. 927/1997 απόφασή του.⁹¹ Σε αυτήν αρνήθηκε την ύπαρξη ηθικής βλάβης μέσω της βραχύχρονης (λίγα δευτερόλεπτα) τηλεοπτικής εμφάνισης προσώπου χωρίς τη συναίνεσή του, διότι αφενός θεώρησε ότι αυτή δεν συνιστά βαρεία προσβολή της προσωπικότητας και αφετέρου έκρινε την απόδοση χρηματικής ικανοποίησης ως έσχατο μέσο.

Αν και το άρθρο 299 ΑΚ συνηγορεί υπέρ της φειδωλής επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης, εξαρτώντας την απόδοση αυτής από τη ρητή νομοθετική της πρόβλεψη σε επιμέρους διατάξεις, στην πράξη η εφαρμογή της εν λόγω διάταξης συχνά δεν

87. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, ΝοΒ 1986, 1385, 1390. Πρβλ. και STOLL, *Empfiehl sich eine Neuregelung der Verpflichtung zum Geldersatz für immateriellen Schaden?* Gutachten zum 45. Deutschen Juristentag, DJT, Τόμος Ι 1 (1964), σ. 152, στον οποίο και παραπέμπει ο καθηγητής.

88. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, ΝοΒ 1986, 1385, 1390.

89. Απλή αναφορά σε αυτό γίνεται από τον Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, σε ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, ΣΕΑΚ 932 αρ. 35.

90. *Το δίκαιο των ΜΜΕ* (2012), σ. 331.

91. ΕΛΛΔνη 1999, 1412 = ΤΝΠ Νόμος.

υλοποιείται. Αντιθέτως, αποδίδεται από τα δικαστήρια ικανοποίηση ηθικής βλάβης ακόμα και σε περιπτώσεις που δεν προβλέπεται από το νόμο, έχοντας ως αποτέλεσμα την άτυπη κατάργηση της εν λόγω διάταξης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της υπ' αριθμ. 175/2005 απόφασης του Αρείου Πάγου⁹², όπου θεωρείται ότι η απαγορευτική της κυκλοφορίας των ζώων και του λουσίματος αυτών σε χώρους λουομένων διάταξη⁹³ αποσκοπεί στην προστασία τόσο ατομικών εννόμων αγαθών, όσο και του γενικού συμφέροντος και εξ αυτού του γεγονότος πρέπει να αποκατασταθεί η προκληθείσα από το λούσιμο ζώου σε χώρο λουομένων ηθική βλάβη. Εάν εφαρμόζοταν το άρθρο 299 ΑΚ, θα έπρεπε να γίνει δεκτό ότι αφού η εν λόγω διάταξη προστασίας των παράκτιων χώρων δεν προβλέπει την χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, δεν θα έπρεπε αυτή να αποδοθεί.

Επιπροσθέτως, εν αντιθέσει με την άποψη που υποστηρίζει το «υποχρεωτικό» της επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης, το γράμμα του άρθρου 932 εδ. α' ΑΚ («μπορεί») μας οδηγεί στο αντίθετο συμπέρασμα το οποίο προσεταιρίζεται πάγια η νομολογία⁹⁴ και μέρος της θεωρίας⁹⁵, ότι δηλαδή αυτή η επιδίκαση είναι δυνητική. Κατά τη γνώμη μου, δεν συντρέχει λόγος παράκαμψης του γράμματος του νόμου και κατ' επέκταση της βούλησης του νομοθέτη. Ο νομοθέτης, όπου έκρινε ως υποχρεωτική την επιδίκαση χρηματικής αποζημίωσης, το

92. ΝοΒ 2005, 2023-2024.

93. Άρθρο 230 § 1 ιζ' Γενικού Κανονισμού Λιμένα Λαυρίου, ο οποίος επέχει ισχύ αστυνομικής διατάξεως και εγκρίθηκε με την απόφαση 1046/1978 του Υπουργού Εμπορικής Ναυτιλίας κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 156 ν.δ. 187/1973 περί Κώδικα Δημοσίου Ναυτικού Δικαίου.

94. Δυνητική ευχέρεια δικαστή: ΑΠ 457/2016 ΤΝΠ Νόμος (πρόσγκρουση ΙΧΕ με γεωργικό ελκυστήρα) και ΑΠ 221/2016, ΤΝΠ Νόμος (αναπηρία ασθενή από χειρουργική επέμβαση)· ΑΠ 132/2006, ΤΝΠ Νόμος· ΑΠ 1410/1986, ΝοΒ 1987, 925· ΑΠ 1823/1981, ΝοΒ 1982, 1076· ΑΠ 856/1976, ΝοΒ 1977, 205· ΑΠ 1336/1976, ΕΕΝ 1977, 429· ΑΠ 440/1975, ΝοΒ 1975, 1228· ΑΠ 187/1965, ΝοΒ 1965, 1074. Πρβλ. ΑΠ 221/2016, ΤΝΠ Νόμος (αναπηρία ασθενή από χειρουργική επέμβαση).

95. ΛΙΤΖΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, Θέμ. 1940, 657-662· ΚΑΥΚΑΣ, *Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Β'* (1956), σ. 754· ΖΕΠΟΣ, *Ενοχικόν Δίκαιον* ΙΙ², (1965), σ. 758· ΦΟΥΡΚΙΩΤΗΣ, *Ελληνικόν Ενοχικόν Δίκαιον. Γενικόν Μέρος ΙΙΙ* (1972), § 27 ΙΙΙ, σ. 272 σημ. 91α.

όρισε ρητά, όπως για παράδειγμα στο άρθρο 23 § 1 εδ. α' ν. 2472/1997 (προστασία προσωπικών δεδομένων), όπου χρησιμοποιεί τον όρο «υποχρεούται». Με τη θέση αυτή ταυτίζεται και μέρος της θεωρίας.⁹⁶

Ο κίνδυνος εμπορευματοποίησης και οικονομικής εκμετάλλευσης του ψυχικού πόνου που προκαλεί μία, έστω και αμελής, πράξη είναι προφανής, ειδικά ενόψει της αλλαγής της νομικής φύσης των συμβάσεων μεταξύ δικηγόρων και των πελατών τους. Υιοθετώντας ένα αμερικανικό μοντέλο εργολαβικών αμοιβών, με παρακράτηση ποσοστού επί της αποδοθείσας από το δικαστήριο χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη, ο ζημιωθής μπορεί να βρεθεί σε λίγα χρόνια, χωρίς καθόλου μόχθο και παραγωγική συμβολή στην κοινωνία, σε οικονομική κατάσταση καλύτερη από κάποιον που εργάζεται σκληρά και συμβάλλει στην οικονομική πρόοδο της χώρας.

Αυτή η σκέψη συνιστά άλλο ένα επιχείρημα κατά της ικανοποίησης μη περιουσιακών αγαθών με περιουσιακό τρόπο. Εάν, δηλαδή, θεωρήσουμε τη χρηματική ικανοποίηση δημόσια και όχι ιδιωτική ποιινή⁹⁷, γιατί πρέπει να τη λάβει ο ιδιώτης ζημιωθής και όχι κάποιο δημόσιο όργανο; Εάν πάλι τη θεωρήσουμε κυρωτική αποζημίωση, ήτοι μία μορφή κύρωσης για αυτόν που κερδίζει περισσότερα από αυτά που καταβάλλει ως αποζημίωση, γιατί το επιπλέον κέρδος να δοθεί στον ήδη αποζημιωθέντα ζημιώσαντα;

96. Έτσι Π. ΦΙΛΙΟΣ, *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*⁶ (2011), σ. 335-336· ΑΡΜΑΜΕΝΤΟΣ / ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Προσωπικά Δεδομένα Ι* (2005), αρ. 1220. Βλ. επίσης ΜΠΑΛΗ, *Ενοχικόν Δίκαιον. Γενικόν Μέρος*³ (1961), § 25 σ. 95, ο οποίος συνοπτικά αναφέρει ότι μόνο στις περιπτώσεις που ρητώς αναφέρει ο νόμος «δύναται» να επιδικαστεί χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης και ΤΟΥΣΗ, *Ενοχικόν Δίκαιον, Γενικό Μέρος Α* (1973), σ. 145, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο δικαστής πρέπει να ερευνήσει τα περιστατικά που συνιστούν την ηθική βλάβη και να επιδικάσει χρηματική ικανοποίηση μόνο αν η ηθική βλάβη δικαιολογείται. Πρβλ. ΑΣΤ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Ενοχικό Δίκαιο. Γενικό Μέρος*⁵ τ. Ι (2007), ο οποίος θεωρεί υπερβολικούς τους φόβους που εκφράστηκαν κατά της χρηματικής ικανοποίησης και τα δικαστήρια ιδιαιτέρως «φειδωλά» ως προς την επιδίκαση αυτής, § 5 αρ. 12, σ. 124.

97. Ως ιδιωτική ποινή την αντιμετωπίσε ο CARBONNIER στη Γαλλία, *Droit Civil. Les Obligations*⁹ (1976), σ. 326.

Αυτό το ερώτημα έθεσαν οι ένορκοι στην Αγγλία ενώπιον του δικαστηρίου στην υπόθεση *Riches v. News Group Newspapers Ltd.*⁹⁸, προτείνοντας να αποδοθεί η κυρωτική αποζημίωση όχι στον ζημιωθέντα, αλλά σε φιλανθρωπικά ιδρύματα. Η απάντηση του δικαστηρίου ήταν ότι δεν προβλέπεται τέτοια ρύθμιση στο αγγλικό δίκαιο. Εντούτοις, η υπόθεση αυτή έγινε αφορμή να προταθεί από αρμόδια επιτροπή στην Αγγλία (Law Commission) μια τέτοιου είδους ρύθμιση, που θα προβλέπει την καταβολή της κυρωτικής αποζημίωσης είτε για φιλανθρωπικούς σκοπούς, είτε στο τμήμα δωρεάν οικονομικής βοήθειας των δικηγορικών συλλόγων (*legal aid fund*).⁹⁹ Η θέση αυτή δεν είναι άγνωστη σε άλλες έννομες τάξεις, όπως στη γερμανική, όπου έχει προταθεί από τον *v. Bar*¹⁰⁰ επιδικαζόμενα ως χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ποσά να καταβάλλονται σε αγαθοεργά ιδρύματα, ο σκοπός των οποίων συνδέεται με τα αγαθά της προσωπικότητας που προσβλήθηκαν στην εκάστοτε περίπτωση. Μια αντίστοιχη πρόταση έχει γίνει δεκτή στην ελληνική θεωρία και αναφορικά με την καταβολή αδικαιολογήτου πλουτισμού από ανήθικη αιτία¹⁰¹, γεγονός που βεβαιώνει ότι η προαναφερθείσα θέση του *v. Bar* θα έβρισκε συμμάχους στην ελληνική θεωρία.

Η πρόταση τόσο της αγγλικής *Law Commission* όσο και του Γερμανού καθηγητή *v. Bar* έχει τύχει υλοποίησης στην ελληνική έννομη τάξη. Έτσι, για παράδειγμα, στα αδικήματα περί τύπου προβλεπόταν στο ελληνικό δίκαιο η δυνατότητα εκχώρησης της προς ικανοποίηση απαίτησης και προ της «κατάρξεως της δι' αυτήν δίκης αλλά μόνον εις ιδρύματα φιλανθρωπικού, αγαθοέργου ή πατριωτικού ή κοινωνι-

98. [1986] QB 256.

99. Law Commission Report No. 247, *Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages* (Select Bibliography), Τμήμα V παράγραφος 5.21(2).

100. *Verkehrspflichten* (1980), σ. 116 επ. και Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ, *Δίκαιο της προσωπικότητας* (2012), σ. 381 υπ. 1450.

101. Η πρόταση είναι του ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Γενικό Ενοχικό* (2004), § 16 αρ. 83· πρβλ. ΛΙΤΖΕΡΟΠΟΥΛΟ, *Κριτικά Παρατηρήσεις επί του δευτέρου βιβλίου του ΑΚ*, (του 1940), ΕΕΝ 1947, 117 επ., 157 επ. Υπέρ της θέσης αυτής και ΚΟΡΝΗΛΑΚΗΣ, *Ειδικό Ενοχικό* (2012) Ε, § 66 αρ. 12 (σύντομη αναφορά στην παράνομη και ανήθικη αιτία του αδικαιολογήτου πλουτισμού), σ. 410.

κού σκοπού» (παλαιό άρθρο 49 § 5 α.ν. 1092/1938 το οποίο καταργήθηκε¹⁰²). Στο σύγχρονο ελληνικό ιδιωτικό δίκαιο μια τέτοια πρόβλεψη αναφορικά με την κυρωτική αποζημίωση προβλέπεται μόνο στο πλαίσιο της προστασίας του καταναλωτή. Συγκεκριμένα, το άρθρο 10 § 22 ν. 2251/1994 προβλέπει ότι το επιδικαζόμενο ποσό για χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης που προκλήθηκε στους καταναλωτές, διατίθεται υποχρεωτικά κατά 35% στην ενάγουσα ένωση καταναλωτών, κατά 35% στις ενώσεις καταναλωτών δευτέρου βαθμού και κατά 30% στον Κρατικό προϋπολογισμό.¹⁰³ Με αυτήν τη ρύθμιση, ορθά σημειώνει ο Ι. Καράκωστας, ότι επιβεβαιώνεται ο αποκαταστατικός της τρωθείσας κοινωνικής ισορροπίας σκοπός της χρηματικής ικανοποίησης, ενώ παράλληλα είναι εμφανής η ομοιότητα «με τις χρηματικές ποινές του ποινικού μας δικαίου».¹⁰⁴

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ο Bydlinski στη θεμελιώδη εργασία του «Σύστημα και αρχές του ιδιωτικού δικαίου» (1996), αναφέρει ότι «το σύστημα διακρίνεται από ασφάλεια δικαίου και ενότητα σκοπού»¹⁰⁵. Είναι εύλογο ότι δεν μπορεί να υπάρξει ενότητα σκοπού, όταν αυτός διασπάται σε επιμέρους ετερογενείς στόχους. Αυτός είναι ο λόγος που πρέπει να αντιμετωπιστεί τουλάχιστον με επιφύλαξη ο προσανατολισμός του ιδιωτικού δικαίου στην προστασία όχι μόνο περιουσιακών, αλλά και μη περιουσιακών συμφερόντων. Μια τέτοια πρακτική διαρρηγνύει όχι μόνο την εσωτερική, αλλά και την εξωτερική ενότητα ενός συστήματος.¹⁰⁶ Προς διατήρηση της ενότητας του συστήματος άλλωστε, σε ορισμένες ξένες έννομες τάξεις, όπως στην ουκρανική και τη ρωσική έννομη τάξη, το

102. Η κατάργηση έγινε σύμφωνα με τον ν. 2243/1994.

103. Βλ. για σχετικές επιφυλάξεις για την ρύθμιση αυτή ΔΕΛΛΙΟ, *Ατομική και συλλογική προστασία των καταναλωτών*² (2013), § 3 αρ. 80.

104. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ, *Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή*³ (2016), αρ. 1269.

105. BYDLINSKI, *System und Prinzipien des Privatrechts* (1996), σ. 3.

106. Βλ. για το εσωτερικό και εξωτερικό σύστημα BYDLINSKI, *System und Prinzipien des Privatrechts* (1996), σ. 4-5.

οικογενειακό δίκαιο (το οποίο ρυθμίζει ως επί το πλείστον μη περιουσιακά συμφέροντα) βρίσκεται εκτός Αστικού Κώδικα.¹⁰⁷ Πέραν τούτων, την ασυμβατότητα ικανοποίησης μη περιουσιακών συμφερόντων με τους σκοπούς ενός αστικού κώδικα δέχτηκαν προπολεμικά, όχι μόνο ο ιταλικός κώδικας, αλλά και τοπικοί ελληνικοί αστικοί κώδικες, όπως ο Σαμιακός και ο Κρητικός.

Παράλληλα ήδη αναφέρθηκε ότι ο θεσμός των ποινικών ρητρών έχει γίνει όχι μόνο νομολογιακά δεκτός¹⁰⁸ αλλά και νομοθετικά κυρίως με τις διατάξεις άρθρου 23 παρ. 2 ν. 2472/1997 και άρθρο 10 παρ. 16 ν. 2251/1994. Η μετατροπή του θεσμού της ηθικής βλάβης σε τιμωρητική αποζημίωση δεν ξενίζει κατά συνέπεια πλέον την έννομη τάξη μας. Επιπλέον, αποδείχθηκε ότι στην πραγματικότητα η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης επιτελεί τιμωρητικό χαρακτήρα, οπότε η αντικατάσταση με την τιμωρητική αποζημίωση δεν θα άλλαζε κατ' αποτέλεσμα την λειτουργία του θεσμού της ηθικής βλάβης. Αντίθετα θα απέτρεπε την δημιουργία περιουσιακής ωφέλειας από αδικοπρακτικές συμπεριφορές με περιουσιακό τρόπο ανατρέποντας την οξύμωρη επιδίωξη ικανοποίησης μη περιουσιακών συμφερόντων όπως της ηθικής βλάβης με περιουσιακό τρόπο.

Σε κάθε περίπτωση ακόμα κι αν αυτές οι *de lege ferenda* προτάσεις δεν γίνουν δεκτές ή μέχρι να υλοποιηθούν είναι δυνατός ο περιορισμός εφαρμογής της χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης μέσω της εφαρμογής του άρθρου 299 ΑΚ που μέχρι σήμερα παραμένει ανενεργό.

Παράλληλα, σε περίπτωση χρηματικής ικανοποίησης ηθικής βλάβης λόγω προσβολής συλλογικών μη περιουσιακών αγαθών όπως, για παράδειγμα, το φυσικό ή πολιτιστικό περιβάλλον θα πρέπει να απαγορεύεται η διάθεση του εν λόγω χρηματικού ποσού για σκοπούς αλλότριους της αποκατάστασης του προσβληθέντος μη περιουσιακού

107. Βλ. σχετικά αναλυτικά σε ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ, *Ομοιότητες και διαφορές στο Οικογενειακό Δίκαιο της Ρωσίας και της Ελλάδας*, σε Χίλια χρόνια Ελληνορωσικής σχέσης, 2017, σ. 50-68.

108. Έτσι ΟΛΑΠ 17/1999, ΝοΒ 2000, 461, αναφορικά με εφαρμογή αμερικανικής απόφασης για τιμωρητική αποζημίωση.

αγαθού (π.χ. του δάσους ή του μνημείου). Ένας τέτοιος περιορισμός προτείνεται ήδη στη θεωρία¹⁰⁹ κατά την εφαρμογή του εδαφίου β' του άρθρου 297 ΑΚ. Θα ήταν εξάλλου παράδοξο και αντίθετο προς το σκοπό της ΑΚ 297 να διατίθεται το ποσό χρηματικής ικανοποίησης από τον προσβληθέντα στην προσωπικότητά του (ΑΚ 57, 59 και 966 επ.) στην κατανάλωση αγαθών και όχι στην αποκατάσταση του προσβαλλόμενου αγαθού.

Ακόμα ορθότερη θα ήταν *de lege ferenda* η νομοθετική πρόβλεψη για διάθεση των ποσών αυτών χρηματικής ικανοποίησης σε μη κερδοσκοπικούς ή φιλανθρωπικούς οργανισμούς που επιδιώκουν την αποκατάσταση του προσβληθέντος συλλογικού μη περιουσιακού αγαθού όπως, για παράδειγμα, ένα σωματείο προστασίας ή αποκατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος.

109. KARAKATSANES, AcP 1989, σ. 1328· SCHIEMANN, σε Staudinger § 249 αρ. 222 και BGH 1997, 520 επ. και BGHZ 97, 14.

